

Osmanlı Devleti'nin Sığır Vebası Mücadelesinde Unutulmuş Bir İsim: Şehremaneti Baytar Müfettişi Mehmed Haydar

A Forgotten Name in the Struggle of the Ottoman Empire with Rinderpest: Şehremaneti Veterinary Inspector Mehmed Haydar

Seda TAN*

Öz

Sığır vebası, tarihsel süreçte bulaşıcılığı ile öldürücülüğü en yüksek ve en çok korkulan hayvan hastalığı olarak tanınır. Etkinliğini 20. yüzyıla kadar koruyan hastalık, köklü bir yetiştiricilik kültürüne sahip olan Osmanlılar için eski dönemlerden itibaren sosyo-ekonomik bir mağduriyetin konusu olmuştur. Ancak teknolojinin gelişimiyle birlikte insan ve hayvan hareketliliğinin artması, yaşanan atakların sayısı ve sıklığını 19. yüzyıla gelindiğinde fazlasıyla arttırmıştır. Bu noktada, tecrübe edilen büyük savaşların da önemli birer pekiştirici olduğu kaydedilmelidir. Osmanlı merkez otoritesi yaşanan salgınlar karşısında gecikmeli de olsa modern dünyayı temsil eden Avrupalı çağdaşlarından hareketle sivil veteriner hekimliği teşkilatını oluşturmaya girişmiştir.

Ele alınan çalışma Osmanlılarda modern sivil veteriner hekimliği kültürünün yerleşmesinde çok önemli yere sahip olan bir ismi; Şehremaneti Baytar Müfettişi Mehmed Haydar'ı konu edinmektedir. Aslen asker olan M.Haydar, devletin alandaki uzman sayısının çok az olması nedeniyle uzun yıllar söz konusu sivil görevi yürütmüş ve bu çerçevede başkentte sığır vebası ile olan imtihanında kilit bir rol üstlenmiştir. Çalışmada kendisinin Türk veteriner hekimliği teşkilatı içindeki yerinin tespitine ve sığır vebasının eradikasyonu çalışmalarındaki hayati rolünün ortaya çıkarılmasına odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haydar Bey, Osmanlı Devleti, Sığır Vebası, Şehremaneti Baytar Müfettişi.

Abstract

Rinderpest is recognized as the most contagious and fatal animal disease in the historical process. The disease, which maintained its effectiveness until the 20th century, has been the subject of socio-economic grievances since the earliest times for the Ottomans, who had a deep-rooted husbandry culture. However, the increase in human and animal mobility with the development of technology greatly increased the number and frequency of attacks in the 19th century. In this context, it should be noted that the great wars experienced are also important reinforcements. In the face of the epidemics, the Ottoman central authority, albeit belatedly,

Makale Geliş Tarihi: 20.01.2022. Makale Kabul Tarihi: 14.11.2022.

Araştırma Makalesi / Künye: TAN, Seda, "Osmanlı Devleti'nin Sığır Vebası Mücadelesinde Unutulmuş Bir İsim: Şehremaneti Baytar Müfettişi Mehmed Haydar", *Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD)*, Sayı: 31, Cilt: 16, 2022, s. 191-211

* Dr. Öğr Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail; sedatan@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3622-1038.

Gazi

Akademik
Bakış

191

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

attempted to establish the civil veterinary medicine organization with the example of its European contemporaries, who represented the modern world.

The study focuses on Şehremaneti Veterinary Inspector Mehmet Haydar, who was a very important figure in the establishment of modern civil veterinary medicine culture in the Ottomans. M.Haydar, who was originally a soldier, carried out the civil duty in question for many years due to the very low number of experts in the field, and in this context, he played a key role in the test of the capital against the rinderpest. The study focused on determining his place in the Turkish veterinary medicine organization and revealing his role in the eradication of rinderpest.

Key Words: Haydar Bey, Ottoman Empire, Rinderpest, Şehremaneti Veteran Inspector.

Giriş

Sığır vebası, hastalığa duyarlı türler olan sığır ve mandalar arasında bulaşıcılığı ve öldürücülüğü çok yüksek olan çok eski bir hayvan hastalığı olarak tanınır. Etken maddesi, çoğunlukla solunum yoluyla alınan bir virüstür. Vücuda üst solunum yolunun mukozasından giren virüs kısa sürede lenf düğümlerinde, bademciklerde çoğalmakta, akabinde beslenme, solunum ve idrar yollarını hedef almaktadır. Özellikle sindirim sisteminde neden olduğu tahribat hastalığın kötü bir kokuyla birlikte tanımlanmasına neden olmuştur. Sığır vebasının diğer belirtileri ateş, iştah kaybı ile burundan gelen salya ve akıntılardır. Bunları ateşin başlamasından 6-12 gün sonra yanak ülseri, ishal, dehidratasyon ve ölüm izler.¹

Sığır vebası, yüksek orandaki bulaşıcılığı ve öldürücülüğü nedeniyle tarihsel süreçte büyük felaketlere yol açmıştır.² Yalnız 18. yüzyılda Avrupa'da 200 milyondan fazla hayvanın ölümüne neden olduğu tahmin olunmaktadır. Hastalık konusundaki en kapsamlı modern çalışmanın yazarı Spinage, tek başına Almanya'da 1711-1865 arası kayıpların 28 milyon kadar olduğunu, 1745'te İngiltere'ye sirayetinin ardından yaklaşık on yıl içindeki telef miktarının yarım milyonu aşkın olduğunu bildirmektedir. Buna göre virüs, her dört hayvandan üçünü öldürerek hayvanlarda neden olduğu yıkım yanında³ insan yaşamında da radikal düzeyde olumsuz etki yaratmıştır. Hayvan gücüne olan bağımlılığa paralel biçimde özellikle çiftlik faaliyetlerine büyük darbe vurduğu muhakkaktır. Bu vesileyle neden olduğu ekonomik yıkıntı, hastalığın neden olduğu kayıpların tamamen başka bir boyutunu oluşturmaktadır.⁴

Hastalık 19. yüzyıl da da etkin haldedir. Özellikle asrın sonunda Afrikada kıtayı enine ve boyuna kateden yıkıcı bir ölümcül dalga yaratmış, bu çerçevede sığır ve diğer toynaklı hayvanın ölümüne neden olmuştur. Böylece

- 1 Clive A Spinage, *Cattle Plague- A History*, Kluwer Academic Publishers, New York 2003, s.40,41.
- 2 Savaş Volkan Genç, Atilla Özgür, "The Report of Prof. Ganslmayer to President Atatürk, About Rinderpest and Turkish Veterinary Organization", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, III/2, 2018, s.111.
- 3 Spinage, age., s.37-38.
- 4 Mohylnyi Stanislav, *Knowledge and Imperial Governance: Fighting Cattle Plague in the Eighteenth and Nineteenth Centuries Russian Empire*, Central European University Department of History (Master of Arts Thesis), Budapest 2018, s.5.

pastoralistlerin hayatını derinden etkileyerek kıtada geniş alanların ekolojik dengesini değiştirmiştir.⁵ Sığır vebasının nüfuzu 20. yüzyılda bile devam etmiştir. Ancak bu dönemde daha çok Ortadoğu, Asya ve Afrika gibi dünyanın belli bölgeleriyle ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte, özellikle Avrupa'da neden olduğu kıyımlar, hastalığın ortadan kaldırılmasına yönelik adımların hız kazanmasını sağlamıştır. Bu noktada 19. yüzyılda gerçekleşen bazı gelişmelerin belirleyici olduğunu ifade etmek gerekir. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir yandan hastalığa yönelik tanımlamalar daha netleşirken bir yandan da koruyucu ve önleyici tedbirler şekillenmeye başlamıştır. Bu çerçevede öncelikle çiftlik hayvanlarının yaşam koşulları iyileştirilmiş, hastalıkların bir yerden başka yere intikalini önlemek için hayvan nakil vasıtaları değiştirilmiştir. Hükümetler hayvan nakli için özellikle demiryollarına yönelik politika ve yatırımlarını güçlendirmişlerdir. Diğer yandan koruyucu ve önleyici tedbirlerin icrası için hayvan sağlık zabıtası teşkilatlandırılmış, hayvansal ürünlerin insan sağlığına olan etkileri bakımından mezbahalarda ve hayvani ürünlerle ilişkilendirilebilecek diğer kurumlarda temizlik ve hijyen standartları saptanmıştır. Aşı ve serum çalışmaları yoğunluk kazanmış, hem hayvan hastalıkları ve önleme çalışmaları konusundaki tarihsel birikimi aktarmak hem de yeni araştırma ve çalışmaları desteklemek amacıyla veteriner hekimlik eğitimi başlatılmıştır. Yalnız bu yönüyle bile denebilir ki sığır vebası veteriner hekimliğinin gelişmesinde hayati bir öneme sahip olmuştur. Tüm bu yoğun mesaide Avrupa'nın rolü ise şüphesiz belirleyicidir. Batılı devletler sığır vebasına karşı ciddi ve etkin bir mücadele sergilemişler, böylece hayvan tıbbı konusunda iptidai uygulamaların sonlanarak modern bir kültürün oluşmasına vesile olmuşlardır. Bu sayede 1871-1872 büyük salgınından sonra sığır vebası Avrupa için tehdit olmaktan çıkmıştır.⁶

Sığır vebası, tarihsel süreçte Osmanlılar için de çok sayıda hayvanın telefine neden olan ve en çok mağduriyet yaratan hayvan hastalıklarının başında gelmiştir. Zira Osmanlılar menşeyini Orta Asya'dan alan köklü bir yetiştiricilik mirasına sahiptirler ve hayvancılık, ziraatin iki temel direğinden biri olarak devletin sonuna kadar ekonomi politikaları içerisinde belirleyiciliğini muhafaza etmiştir. Dolayısıyla, hem ülkenin hayvan sağlığı ve varlığını koruyabilmek hem de daha 18. yüzyılda veteriner hekimliğini teşkilatlandırmaya başlayan ve 19. yüzyıl tamamlanırken sığır vebasını topraklarından tamamıyla atan Avrupalı devletlerle olan temasın devamlılığını sağlayabilmek adına çağa uygun tedbirlerin alınması gerekmiştir. Modern bir donanımına sahip sağlık personeli ile bürokratlarının yetişmesi de bunun ilk adımıdır.

Ele alınan çalışma, Osmanlıların erken dönem sağlık bürokratlarından birini temsil eden Salim oğlu Mehmet Haydar Bey'i (dönemin tabiriyle Mehmed Haydar bin Salim) konu edinmektedir. Kendisi, sığır vebasıyla mü-

5 Spinage, s.39

6 Peter Roeder, Jeffrey Mariner, Richard Kock, "Rinderpest: the Veterinary Perspective on Eradication". *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 368(1623), 2013, s.1,2.

gors

Akademik
Bakış

193

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

cadelede Avrupa’da cari modern usul ve tedbirlerin Osmanlı coğrafyasına intikalinde büyük bir öneme sahiptir. Avrupa’da olduğu üzere Osmanlılarda da modern veteriner tıp uygulamalarına hayat veren temel etken sığır vebası olduğundan, denebilir ki Haydar Bey veteriner tıp uygulamaları bağlamında modern bir kültürün oluşmasındaki kilit isimlerden olmuştur.

Çalışmanın ana kaynağı, ele alınan dönem için birinci el kaynak kabul edilen ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı’nın Osmanlı Arşiv kısmında Dahiliye(Mektubi Kalemi), Yıldız(Mütenevvi Maruzat); İrade(Askeri, Dahiliye, Hususi, Orman ve Maadin, Taltifat), Bab-ı Ali Evrak Odası ve Meclis-i Vükela Mazbataları fonlarında yer alan arşiv belgeleridir. Yoğunluğunu Dahiliye Mektubi Kalemi evrakının oluşturduğu söz konusu arşiv materyali, nitel araştırma uygulamalarından olan döküman analizi yöntemi çerçevesinde değerlendirilmiş ve kronolojik bir dizilimle birlikte bilim alanında tartışmaya sunulmuştur.

Mehmed Haydar’ın Mesleki Eğitimi ve Şehremaneti’nde Göreve Başlaması

Türkiye’de bilimsel anlamda veteriner hekimliği eğitimi askeri bir uygulama olarak 1842’de başlatılmış, ancak devletin sivil alandaki veteriner hekimliği hizmetlerini organize edip yürütecek uzman kadrosunun olmaması dolayısıyla kısa zaman sonra sivil alanı da kapsar biçimde genişletilmiştir.⁷ Zira, başta sığır vebası olmak üzere salgın hayvan hastalıkları, sivil halka yönelik veteriner hekimliği hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle ülke genelinde büyük tahribat yaratmıştır. Dolayısıyla, Askeri Şura (Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî) kararıyla ilk defa 1868 yılında bir ‘tecrübe uygulaması’ olarak baytar sınıfına sivil öğrenciler de kabul edilmişlerdir.⁸ Söz konusu tarihte baytar sınıfının Harp Okulu (Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne) bünyesinde bulunması dolayısıyla Harbiye’de başlatılan ikili eğitim, sınıfın 1873’te Tıbbiye (Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne) çatısına alınmasıyla birlikte buraya nakil olunmuştur. Monografik nitelikteki bu çalışmanın odak noktasında yer alan Haydar Bey de, sınıfın Tıbbiye bünyesinde yer aldığı tarihlerde baytar sınıfına dahil olarak 1880 yılında mezun olmuştur. Başarılı bir öğrencilik hayatı geçirdiğini söylemek mümkündür. Arşiv kaynakları, yüksek eğitimini yapmak üzere 1876 yılında girmiş olduğu Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne doktora sınavlarında diğer adaylara kıyasla üstün bir başarı sergilediğini ve bu başarısına binaen de birinci sınıfta (1877) ‘bölük emniyeti’ rütbesini talep ettiğini kaydetmektedir.⁹ 1873

7 Nihal Erk, “Türkiyede Veteriner Hekimlik Öğretiminin Başlangıcı ve Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar Üzerinde Yeni Araştırmalar”, *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, VI/1.2, 1959, s.80,81.

8 Seda Tan, “Türkiye’de Sivil Veteriner Hekimliği Eğitiminin Başlangıcı Konusunda Bazı Tespitler”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XIX/1, 2017, s.48.

9 BOA.DH.MKT. 1321/94. Sivil ve askeri öğrencinin baytar sınıflarına kabul esaslarını düzenleyen ilgili nizamnamenin birinci maddesinde, baytarlık eğitimi için Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye sivil ve askeri olmak üzere iki tip öğrencinin kabul edileceği ve bunların program gereği önce beş yıl Tıbbiye İdadisi’nde eğitim görecekları ve ancak bu eğitimi tamamladıktan sonra yüksek eğitimlerini Tıbbiye Mektebi’nde devam ettirebilecekleri

yılında kabul edilen ve gerek sivil gerek askeri öğrencinin baytar sınıfına kabul şartları ile eğitim faaliyetlerini düzenleyen Nizamnamenin ilgili maddesi gereği teğmen (mülâzım-ı sâni) rütbesi ile mezun olan Haydar Bey üsteğmenliğini (mülâzım-ı evvel) Haziran 1880'de elde etmiş ve aynı Nizamnamenin zorunlu tuttuğu bir yıllık stajını da bu rütbeyle Beyoğlu Kışlası'ndaki Baytar Ameliyat Mektebi'nde tamamlamıştır.¹⁰ Mayıs 1881'de stajını başarıyla tamamlayanların ordulara taksimini öngören Nizamname maddesi (md.11) gereği Tophâne-i Âmire İhtiyat Alayına atanan Haydar Bey, aynı yılın Temmuz ayında yüzbaşılığa terfi etmiştir. Kasım 1881'de ise dikkat çekici bir kararla sivil (mülkî) bir yapılanma olan ve başkent belediye idaresini temsil eden Şehremaneti bünyesinde hizmet vermek üzere ilk defa olarak görevlendirilmiştir.¹¹ Bunun -askeri baytarlığın sivil baytarlığa kıyasla daha erken bir tarihten itibaren organizasyonunun başlamış olmasından dolayı-askeri tabandan uzman aktarımının sağlanması temeline dayalı bir uygulama olduğuna şüphe yoktur. Her ne kadar ordu cephesinde olumlu karşılanmayıp sınırlı tutulmaya çalışılsa da, vebâ-i bakarı (sığır vebası) salgınlarının yarattığı ihtiyacın şiddetine ve personel eksikliğinin büyüklüğüne bağlı olarak takip eden yıllarda da maaşları belediyelerce karşılanmak üzere vilayet merkezlerinde askeri baytarların istihdam edildiği görülecektir. Birçok diğer örnekte olduğu üzere hükümet bu uygulamada da yetişmiş sivil personel eksikliğinin askeri kadrolardan karşılanması yoluna gitmiştir.¹²

Haydar Bey, Şehremaneti bünyesinde hizmet vermeye devam ettiği 1884 yılının Haziran ayında 'sol kolağalık' rütbesini elde etmiştir. Bu tarihten yaklaşık bir yıl sonra ise (Kasım 1885) aynı rütbe ile askeri hizmetini devam ettirmek üzere III. Ordu Seyyar Topçu Alayına atanmıştır. Fakat bu çok sürmemiş ve Mart 1886'da 'baytar müfettişi' olarak tekrar Şehremaneti bünyesinde görevlendirilmesi yapılmıştır. Sağ kolağalığı askeri rütbesini de burada hizmet vermekte iken almıştır.¹³

Haydar Bey'in baytar müfettişi olarak başkent belediyesi sınırları dahilinde verdiği hizmetler, arşiv kayıtlarından kolaylıkla takip edilebilmektedir. Buna ilişkin en eski veri 1886 yılına aittir. Yaz ortalarında ortaya çıkan salgın bir hayvan hastalığı nedeniyle Şehremaneti sınırları dahilindeki idari birimlerden olan Geyve'ye gitmiş ve gerekli tedbirlerin alınıp hastalığın yayılmasının önüne geçilmesini sağlamıştır.¹⁴ 1886 yılını takiben hakkındaki

kaydedilmektedir. Buna göre Haydar Bey Tibbiye-i Şahane'deki yüksek eğitimine 1876 yılında başlamış görünmektedir. Doktora sınavı olarak anılan söz konusu sınav da yüksek öğretim için girdiği Mekteb-i Tibbiye-i Şahane sınavı olmalıdır. Bkz. "Fenn-i Baytarî Tahsilî İçin Mekteb-i Tibbiyeye Alınacak Askerî ve Mülkiye Baytar Şâkirdâmı Hakkında Nizamname", *Düstur*, I/3,12 Cemaziye'l-evvel 1290, s.533.

10 BOA.Y.MTV. 310/39.

11 BOA.Y.MTV. 310/39. Ergin, bu tarihi Aralık 1881 olarak vermektedir. Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye 4*, Arşak Garoyan Matbaası, İstanbul, 1331, s.305.

12 BOA.DH.MKT.1657/116; 1560/100.

13 BOA.Y.MTV. 310/39.

14 BOA.DH.MKT. 1379/14.

Geyve

Akademik
Bakış

195

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

verilerde belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Nedeni, verdiği hizmetin sığır vebası ile olan yakın ilgisidir. Denebilir ki Haydar Bey'in sivil kariyeri adeta bu hastalığa bağlanmıştır. Dolayısıyla emekliliğine kadar olan süreçte yürüttüğü hizmetleri, buna binaen aldığı unvan ile rütbeleri, layık görüldüğü terfi ve ödülleri takip etmek mümkün olmaktadır.

Akademik literatüre 1888 salgını olarak yansıyan,¹⁵ bununla birlikte 1886 yılı başlarında ilk emareleri görülen sığır vebası salgınının ortaya çıktığı sıra Haydar Bey Şehremaneti bünyesindeki görevine başlamış durumdadır. Kağıthane bölgesinde görülen ilk ölüm vakaları üzerine Ticaret ve Nafia Nezaretinin kendi baytar kadroları ile birlikte bölgeye ilk müdahaleyi yapan isimlerden olmuştur.¹⁶ Bu çerçevede bulaşık bölgenin kordon altına alınmasını ve diğer hayvan sağlık tedbirlerinin yürürlüğe konmasına sağlamıştır.¹⁷ Ancak alınan tüm tedbirlere karşın sığır vebası başkentte hızlı bir yayılım göstermiş ve 1887 yılı başlarında başkent belediye idaresine bağlı sancaklardan biri olan Çatalca'ya sıçramıştır. Burada ilk olarak Suyolu nahiyesine bağlı köylerden Pirinççi'de sonra da Haraççı köyünde tanılanmıştır. Haydar Bey, Şehremaneti Baytar Müfettişi sıfatıyla sözü edilen idari birimlerde sığır vebasına karşı mücadele etmiştir. Hastalığın kesin tanısını koymuş, tedbirleri tespit etmiş ve uygulamalara nezaret etmeye çalışmıştır.¹⁸

Çatalca'da vermiş olduğu hizmet, Haydar Bey'in sığır vebasına bağlı olarak yükselen kariyerindeki ilk basamağı teşkil etmiştir. Şöyle ki; sözü edilen yılda Çatalca bağımsız(müstakil) bir sancak haline gelme aşamasındadır. Sancak, Tanzimat sonrası idari düzenlemelerin sonucu olarak bir müddetten beri Büyük Çekmece, Küçük Çekmece ve Silivri kazalarından oluşan bir idari birim merkez kazasıdır. *Kaza-i erbaa* veya *Liva-i erbaa* gibi isimlerle anılan söz konusu birim¹⁹ bağımsız olma yoluna girince öncelikle başkent belediyesiyle (Şehremaneti) ilişkisi kesilmiştir. Aslında bu, Haydar Bey açısından bakıldığında açık olarak sorumluluk alanının sınırlanması demektir ve kendisini tempo bakımından yavaşlatıp rahatlatacaktır. Ancak teorideki bu farklılaşma pratiğe yansımamıştır. Zira yerel idare (Çatalca Mutasarrıflığı), her ne kadar idari yönden başkent belediyesiyle bağlarının kopması arifesinde ise de Haydar Bey ile olan bağımlı koparmak niyetinde değildir. Bu nedenle ivedi biçimde merkez otorite nezdinde işlem başlatarak kendisinin Çatalca'daki hizmetleri-

- 15 Nihal Erk, "Tarihte Önemli Sığır Vebası Salgınları ve 1920'ye Kadar Memleketimizdeki Durumu", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, XX/3.4, 1963, s.230.
- 16 Bu salgına ilişkin tespit edilebilen en erken tarihli vaka 1886 yılı Aralık ayı başlarında Kağıthane'de, ikincisi de ilkini takiben aynı ayın sonlarına doğru Eyüp'te gözlemlenmiştir. Hastalığın veba-i bakari olduğu ve Rusya'dan ithal edilen hayvanlardan bulaştığı tespit edilince hemen karantina tedbirleri uygulanmasına karar verilmiştir. BOA.DH.MKT. 1389/122; 1385/107.
- 17 BOA.DH.MKT. 1395/130; 1397/79.
- 18 BOA.DH.MKT. 1400/99.
- 19 Seyfullah Şahin, "Çatalca'nın Sosyo-Ekonomik Durumu: (XIX. Yüzyıl Ortaları)", İstanbul Üniversitesi, Sosy Bil Enst, İstanbul 2015(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 28.

nin kalcılığını sağlamaya çalışmıştır. Yerel idarenin altı çizilen bu girişiminde uzman yetersizliği ve ihtiyaç anında seri biçimde kalifiye personel bulmada yaşanan sıkıntılar şüphesiz belirleyici etkindir. Ancak Haydar Bey'in bölgedeki kişisel performansı da sözü geçen girişimin ortaya çıkışında çok büyük bir rol oynamış görünmektedir. Çünkü mutasarrıflık herhangi bir diğer baytarın değil, üstün çaba ve hizmetlerine binaen özel olarak Haydar Bey'in istihdamını talep etmiştir. Üstelik bunu mümkün kılabilmek için karşılaşılabilecek olası engeller de ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede özellikle hükümet nezdinde en büyük problemi teşkil edebilecek olan maaş konusu üzerinde durulmuş ve kendisine o tarihe kadar verile gelen ve artık sancakla ilişkisinin kalmaması dolayısıyla kesilecek olan aylık 360 kuruş maaşın, Çatalca'ya bağlı kazalar belediyelerine taksim edilerek devamlılığının sağlanması kararlaştırılmıştır. Çatalca mutasarrıflık idaresinin söz konusu kararı, konunun devletin ele alınan dönemki üst düzey yargı kurumu olan Şura-yı Devlet'e kadar taşınmasını sağlamıştır. Şura'nın olumlu görüşüne binaen de 'istisnai bir uygulama olmak üzere kabul' edilmiştir.²⁰ Böylece Haydar Bey, Şehremaneti bünyesindeki asli görevi yanında Çatalca mutasarrıflığındaki hizmetini de sürdürmüştür. 1889 yılında bu görev kapsamında sancağa bağlı İzzettin köyünde sonra da yine Çatalca köylerinden olan ve İzzettin köye civar durumdaki Sahteros (bugün Celaliye) ve Kumburgos'ta (bugün Kumburgaz) sığır vebası karşısında mücadele vermiştir. Zira bu tarihte hastalık sıçrama yoluyla İzmit'ten güney Marmara hattındaki sözü geçen köylere ulaşmıştır. Haydar Bey de bu gelişme karşısında bölgede sığır vebası nedeniyle yaşanabilecek büyük bir kırimın önlenmesi için çalışmıştır. Adı geçen köyler büyük çoğunlukla 'Emlak-ı Hümayun'dan, yani Osmanlı padişahı ve ailesinin özel mülkünden olduğundan buradaki mücadelesini yeri geldiğinde tek başına, yeri geldiğinde de Sarayın hayvan yetiştiricilik kurumu olan İstabl-ı Amire'ye bağlı baytarlardan Rauf Bey ile birlikte yürütmüştür.²¹ Daha sonra kendilerine, yine aynı yıl alınan bir karara binaen bölgede görevlendirilen askeri baytarlar Binbaşı Besim ve Kolağası Hakkı Efendiler de katılmışlardır. Haydar Bey ve ismi anılan diğer baytarların hizmetleri sayesinde sığır vebası 1889 yılı Mayıs ayı sonlarında Çatalca'da nüfuzunu kaybetmeye başlamıştır. İzzettin köy ve akabinde Kumburgos ve Sahteros kordonları kaldırılmış, bir müddet sonra da gündelik hayat normal akışına dönmüştür.²² Sağlanan bu gelişmede özellikle Haydar Bey tarafından ortaya konan etkin tedbirlerin önemli bir yeri olmuştur. Kendisi Batı'da geçerli olan modern

giz

Akademik
Bakış

197

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

20 BOA.DH.MKT. 1437/108.

21 BOA.DH.MKT. 1598/88. Haydar Bey'in bu vaka ile (Çatalca-İzzettin karyesi vakasıyla) ilgili raporu 1889 yılı Mart ayında Tıbbiye Nezaretinde konuyla ilgili olarak kurulan komisyona sunulmuştur. BOA.DH.MKT. 1605/38.

22 BOA.DH.MKT.1605/85; 1606/56; 1607/83; 1611/120; 1613/31; 1625/7.

hayvan sağlık tedbirlerine vâkıftır ve bunların hastalığa karşı kesin biçimde uygulanması taraftarıdır. Bunların başında, her fırsatta dile getirdiği toplu itlaf gelmektedir. Haydar Beye göre hastalığın eradikasyonunda bir numaralı kural; bulaşmanın önlenmesidir ve bu da ancak hasta hayvanların toptan itlafıyla sağlanabilir. Haydar Bey'in bu görüşü, yörede birlikte çalıştığı İstatab-1 Amire Baytarı Rauf Bey tarafından da destek görmüştür.²³

Haydar Bey'in sığır vebasası karşısındaki sözü geçen tutumu ve buna bağlı olarak Çatalca yöresinde hayata geçirdiği uygulamaların elle tutulur olumlu sonuçlar vermesi, yükselen kariyerinde önemli bir diğer basamağı teşkil etmiştir. atalca kordonlarının kaldırılmasının hemen sonrasında yerel yönetim merkezi otorite nezdinde girişimde bulunarak kendisinin üstün hizmetlerine binaen ödüllendirilmesini istemiştir. Bu çerçevede 'şahit olunan fevkalade gayret ve hizmetlerine binaen' beş yıldan beri kol ağalığı rütbesinde olan Haydar Bey'e binbaşılık rütbesi verilmesi talep edilmiştir.²⁴ Mutasarrıflığın talebi merkezi yönetim nezdinde de rağbet gören, dolayısıyla olumlu dönüş yapılan bir talep olmuştur. Çünkü Haydar Bey, 1889 yılı sonlarına yaklaşılırken artık sığır vebasası denildiğinde hükümet çevrelerinde tanınan ve aranan bir isimdir. Nitekim kendisinin taltifiyle ilgili kurumlar arası yazışmalar incelendiğinde Haydar Bey'in yalnız Çatalca'da değil başkentinde diğer bulaşık bölgelerinde de sığır vebasına karşı mücadelede n saflarda yer aldığı öğrenilmektedir. Söz gelimi hastalığın aynı tarihlerde aktif halde olduğu İzmit'te sığır vebasısıyla savaşta üstün bir gayret göstermiştir. Dolayısıyla Tıbbiye Nezareti kendisinin ödüllendirilmesi meselesine ciddi bir destek vermiştir.²⁵ Böylece 1890 yılı başlarından itibaren Haydar Bey'i artık resmi kayıtlarda binbaşı rütbesi ile görmekteyiz. Kendisinin sığır vebasına bağlı olarak hükümet nezdindeki değerinin bir diğer göstergesi de ele alınan tarihlerde hastalıkla ilgili en önemli oluşum olan 'Baytar Komisyonu' yeliğine kabulüdür. Akabinde hastalıkla ilgili en önemli yasal düzenleme olan Hayvan Sağlık Zabıtası Talimatnamesi'nin ortaya çıkışını sağlayan birkaç isimden biri olmuştur. Ancak bu gelişmelerin bir anda olmayıp aşama aşama gerçekleştiği tahmin edilecektir.

Haydar Bey'in Baytar Komisyonuna Dahil Oluşu ve 'Hayvan Sağlık Zabıtası Talimatının' Ortaya ıkışı

Osmanlı Devleti'nde sivil tıp işleri 1869 tarihli İdare-i Tıbbiye-i Mülkiye Nizamnamesi'nin ilgili hükümleri gereği kurulan bir idari birim olan Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Nezareti'nin (UTMSU) sorumluluğuna verilmiştir. Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Meclisi (TMSUM) de ele alınan tarihlerde salgın hastalıklar konusunda Nezaret içindeki en önemli birimi teşkil etmektedir. Hastalıkların nlenmesi, alınacak tedbirlerin belirlenmesi, bu konuda ilgili kanun metinlerinin hazırlanması,

23 BOA.DH.MKT. 1639/26.

24 BOA.DH.MKT. 1630/5; 1636/33; 1639/66.

25 BOA.DH.MKT. 1650/87.

TMSUM'in başlıca görevleri arasındadır.²⁶ Sığır vebası Osmanlı topraklarına intikal ederek giderek etkinliğini arttırınca, Kurum büyük bir iş yükü ile karşı karşıya kalmıştır. Bir yandan uygulamaları tespit edip nezaret etmeye çalışmakta, bir yandan da bunlar için gerekli yasal zeminin oluşturulmasına gayret etmektedir. Ancak Meclisin sözü edilen yoğun temposu kısa zamanda salgın karşısında etkin bir mücadele için engel oluşturmaya başlamıştır. Bunun üzerine 1889 yılı ortalarında TMSUM'e bağlı özel nitelikte bir kurul oluşturulmuştur. Bu aslında dönemin konjonktürüne uygun olarak uzmanlaşmanın da bir sonucudur. Baytar Komisyonu adı verilen kurulun temel sorumluluğu salgın konusundaki uygulamaları tek tip haline getirerek yurt genelinde geçerli kılmaktır. Böylece hastalığın eradikasyonu mümkün olabilecektir. Komisyon, ülkenin ele alınan tarihteki diğer birçok uzman kurul veya komisyonu gibi askeri ve sivil üyelerden oluşmaktadır.²⁷ Haydar Bey de sığır vebası karşısında ülkenin sayılı uzmanından birisi olarak komisyon üyeleri arasına alınmıştır. Ağustos 1889 tarihli bir resmi kayıt, kendisinin başlangıçta görüşleri alınmak ve Komisyonun yazı işleri görevini yürütmek üzere buraya dahil edildiğini göstermektedir.²⁸ Ancak zamanla komisyon içindeki yeri ve önemi artmıştır. Haydar Bey'in Komisyon üyeleri arasına katılmasından kısa süre sonra ülkenin sığır vebası hakkındaki ilk kapsamlı yasal düzenleme olan 'Hükümet Memurlarıyla Baytarlara Mahsus Tifüs Hastalığı, yani Veba-i Bakarı Hakkında Talimat' yurt çapında uygulanabilmesi için vilayetlere gönderilmiştir. Bu, devletin sığır vebası ile mücadelesinde çağın gereği olan modern uygulamalara geçişi gösteren çok önemli bir adımdır ve Haydar Bey de talimatnamenin ortaya çıkışında emeği geçen komisyon üyesi beş kişiden biri olmuştur. Aynı komisyon, sığır vebasının ele alınan tarihlerde en çok karıştırıldığı hastalık olan *zâtü'l-ceneb ve'r-rie-i sâriye*, yani akciğer zarı iltihabı hakkında da bir talimat hazırlayarak vilayetlere gönderilmesini sağlamıştır.²⁹ Hemen aynı zaman diliminde ortaya çıkan bu iki talimatnamenin uygulamaya konmasıyla birlikte her iki hastalığın hızlı teşhisi ve özellikle sığır vebasının yayılmadan önce kontrol altına alınabilmesi öngörülmüştür. Ayrıca hastalıklar karşısında vilayetlerde görevlendirilmiş bulunan baytarlar için uygulamalar belirsizlikten kurtarılmış, netlik ve kesinlik kazanmıştır.³⁰ Ancak 1880'lerin sonları ülkenin yetişmiş sivil baytar yönünden ciddi eksiklerinin olduğu bir dönemdir. Sivil veteriner hekimliği yeni yeni teşkilatlandırılmaktadır. Dolayısıyla vilayetlerde adı geçen talimat-

giz

Akademik
Bakış
199
Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

26 Nuran Yıldırım, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi yayını, İstanbul 2010, s.33-35. Kurum 1913 yılında lağvedilene kadar sivil sağlık teşkilatı alanında önemli işlevler gördü. 1913 yılında ise yerini Dahiliye Nezaretine bağlı olarak kurulan Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesine bıraktı.

27 BOA.DH.MKT.1601/3; 1601/98.

28 BOA.DH.MKT. 1652/37.

29 Bahsi geçen iki talimatname hakkında bir çalışma için bkz. Zeynel Özlü, "19 Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devletinde Hazırlanan İki Risale Vebâ yı Bakarı Ve Zâtülcenb", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, XII/23, 2014.

30 BOA.DH.MKT. 1672/31; 1173/91706.

nameleri uygulamaya koyacak ve uygulamalara nezaret edecek sivil baytar bulmak önemli bir sorundur.³¹ Baytar Komisyonu, sığır vebasının yurt çapında bir salgına dönüştüğü bu dönemde devletin sözü edilen sorununa pratik ve etkili bir çözüm getirilmesinde de baş rol oynamıştır. 1889 yılı sonunda Haydar Bey'in de üyelerinden olduğu Komisyonun önerisiyle muhtelif ordu bölgesindeki askeri baytarlar, ilgili oldukları vilayetlerde sivil baytarlar yanında sığır vebasına karşı görevlendirilmişlerdir. Böylece her vilayet payına askeri veya sivil en az bir baytarın düşmesi sağlanmıştır. Uygulama, sivil baytar okulunun aktif hale gelmesi ve buradan sivil baytarlar mezun edilip vilayetlerde görevlendirilmesine kadar sürdürülmüştür. Komisyonun girişiyle ortaya çıkan bu uygulama sonucu askeri baytarlar uzun yıllar boyunca vilayetlerde salgın hastalıklar karşısında halk hayvanlarının muhafazasında hizmet vermişler ve salgına karşı uygulamaları modernize edip tek tip hale getiren yasal düzenlemeleri hayata geçirmişlerdir.³²

Baytar Komisyonunun kısa süre zarfında ortaya koyduğu sözü edilen etkili adımlar, çok geçmeden komisyon üyelerinin mesleki kariyerlerine olumlu bir biçimde yansımıştır. 1890 yılı baharında komisyon üyeleri sanayi madalyası ile ödüllendirilmek üzere Osmanlı padişahına takdim edilmişlerdir. Nihayetinde de dönemin padişahı II. Abdülhamit'in emri ile taltif edilmişlerdir.³³ Haydar Bey, sanayi madalyasına layık görülen bu beş kişiden birisidir. Madalyaya layık görüldüğü tarihler meslek hayatının oldukça parlak zamanlarıdır. Zira aynı tarihlerde 4. rütbeden Osmanlı nişanı (nişan-ı Osmanî) ile ödüllendirilmesi de gündemdedir. Nedeni, Çatalca'da gördüğü ve devamlılık arz eden hizmetleridir. Çünkü Çatalca, sığır vebasının Osmanlı başkentine intikal ettiği 1886 yılını müteakip hastalığın en çok tahribat yarattığı ve atakların birbirini izlediği birimlerden birisi olmuştur. Küçükçekmece civarındaki Emlak-ı Hümayun köyleri İzzettin, Kumburgaz ve Celaliye'nin hastalıktan kurtarılmasından sonra Büyükçekmece ve Silivri civarı bulaşık hale gelmiştir. Haydar Bey de görev bölgelerinden birini oluşturan bu muntıkada hastalığa karşı ikinci tur mücadelede devletin yetki verdiği sınırlı sayıdaki uzman kadrosunun başındadır. Özellikle Silivri kazası ile yine Çatalca'ya bağlı Hristiyan (bugün Kaleiçi), Yenice-i Hristiyan (bugün Ovayenice) ve Sazlıbosna köylerinde kayda değer gayreti görülmüştür. Buna binaen 16 Temmuz 1890 tarihli padişah emri ile 4. rütbeden Osmanî nişanı ile taltif edilmiştir.³⁴ Söz konusu gelişme 1890 yılındadır ve sanayi madalyası ile ödüllendirilmesinden hemen sonradır. 1893 yılında sığır vebasına karşı hizmet bölgelerinde verdiği mücadele dolayısıyla bir kere daha taltifi ve bu

31 Muzaffer Bekman, *Veteriner Tarihi*, Ankara Basım ve Cildevi, Ankara 1940, s.134-136; Nihal Erk, Naki Cevat Akkerman, *Türkiyede Sığır Vebası Salgınları ve Eradikasyonu Tarihi*, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, s.10,11.

32 Konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma, "Osmanlı Devleti'nde Sığır Vebası; Askeri Baytarların Görevlendirilmesi Meselesi" başlığı altında yazar tarafından hazırlanmış olup yayın süreci başlatılmıştır. Bu nedenle burada daha fazla bilgi verilmesine gerek görülmemiştir.

33 BOA.DH.MKT. 1705/82; 1714/33.

34 BOA.DH.MKT. 1714/132; 1739/23; 1753/60; 1696/16. BOA.İ.DH. 1184/92691.

çerçeve de rütbesinin terfi ettirilmesi teklif edilmişse de bu teklif, Seraskerlik tarafından 'kendisinden daha kıdemli arkadaşları nezdinde infial yaratabileceği' gerekçesiyle reddedilmiştir.³⁵ Belirtmek gerekir ki sözü edilen ödül teklifinin gündeme gelmesinde hayvan sahiplerinin de büyük etkisi vardır. Özellikle Çatalca'nın önemli bir büyük baş yetiştiricilik çiftliği olan ve bugünkü Nakkaş yakınlarındaki Tozalak Çiftliği,³⁶ Haydar Bey'in ciddi bir mücadele yürüttüğü, dolayısıyla yetiştiriciden büyük takdir gördüğü bir yerdir. Burada sergilenen üstün gayret dolayısıyla yalnız Haydar Bey için değil, yardımcıları Kemal ve Mahmut Beyler için de terfi isteminde bulunulmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere hayvan sahipleri, yerel yönetime sundukları teşekkür yazılarıyla bahis konusu teklifin ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuşlardır. Böylece 1894 yılı biterken Haydar Bey kaymakamlık rütbesine yükselmiştir.³⁷

Haydar Bey'in mesleki kariyeri, 1895 yılında bu kez sığır vebasından bağımsız olan bazı veteriner hekimlik meseleleri vesilesiyle ilerleme kaydetmiştir. Bu meselelerin başında da yetiştiricilik faaliyetleri gelmektedir. Akademik literatüre her ne kadar az yansımış olsa da ele alınan süreç aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin at ıslahı ve çoğaltılması bakımından önemli bir tarihsel kesittir. Merkezi hükümet bu sahada da ciddi adımlar atmakta ve hayata geçirmeye çalıştığı bazı girişimlerle atalet halindeki yerli yetiştiricilik faaliyetlerini yeniden canlandırmaya çalışmaktadır. Bu doğrultudaki çok önemli bir uygulama; 1892 tarihli bir nizamname gereği yurt dışından (Macaristan'dan) nitelikli damızlıklar temin edilip belli koşullar dahilinde yetiştirici kesime dağıtılmasıdır. Böylece sivil halk ıslah ve üretim faaliyetlerine ortak edilerek ülkenin hayvan varlığının niteliği artırılmak istenmiştir. Uygulama tecrübe uygulaması olarak ilk defa pilot olarak seçilen bir bölgede; İzmit'e bağlı Adapazarı kazasında hayata geçirilmiştir. Buradan beklenen başarının sağlanması halinde uygulamanın yurt geneline yayılması düşünülmüştür. 1893 yılında 8 kısrak 8 aygırın taliplere dağıtılmasıyla hayata geçirilen projeden 1895 yılına gelindiğinde önemli ölçüde verim sağlanmıştır. Ancak bu süreçte bölgeye gönderilen damızlıkların büyük kısmı da yaş haddinden uygulamadan çekilmişlerdir. Bu nedenle 1895 baharında Haydar Bey'in önerisi ile Adapazarı'na devletin en prestijli yetiştiricilik kurumu olan Çifteler Çiftliği'nden genç damızlıklar gönderilerek taze kan sağlanması kararlaştırılmıştır. Merkezi hükümet, damızlık hayvanları Adapazarı'na sağ

35 BOA.DH.MKT. 123/9; 1960/98; BOA.BEO. 270/20227.

36 Tozalak Çiftliği, hanedan vakıflarına bağlı çiftliklerdendir. Çiftliğin 19. yüzyıl ortalarında hayvan varlığı kıymet bakımından Çatalca'nın diğer idari birimlerine kıyasla birinci sıradadır. Şahin, agt, s.101,102.

37 BOA.DH.MKT. 165/47; BOA.İ.TAL. 61/93. Haydar Bey'in yardımcılarından Kemal Bey'in rütbesi de 4. dereceden 3. dereceye yükseltilmiş, yüzbaşı rütbesindeki Mahmut Bey de kolağası olmuştur. Haydar Bey ve yardımcıları yalnız Tozalak Çiftliği dahilindeki hayvan sahiplerince takdir edilmemişlerdir. Ele alınan tarihte Agop Bey tarafından tasarruf edilen ve önemli bir yetiştiricilik alanı olan Florya Çiftliği ile Ayamama çiftliğindeki hizmetleri de aynı şekilde minnetle karşılanmıştır. BOA.Y.MTV. 103/96.

Agop

Akademik
Bakış

201

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

salim ulaştırma görevini önerinin sahibi olan Haydar Bey'e vermiştir. Belirtmek gerekir ki bu, devletin büyük önem atfettiği bir meseledir. Dolayısıyla Haydar Bey de bu bağlamda meselenin önemine paralel nitelikte bir sorumluluk üstlenmiş, üstlendiği sorumluluğu da başarıyla yerine getirmiştir. Bölgeye sevk edilen damızlıklar kısa sürede uygun vasıftaki yetiştiricilere dağıtılmışlar, yine Haydar Bey'in nezareti vesilesiyle bunlardan sağlıklı ve nitelikli taylar elde edilmesi sağlanmıştır. 1895 yılı Kasım ayında ilk taylar dünyaya gelmeye başlayınca merkezi hükümet bunlar için uygun barınma alanları inşa etmeye koyulmuş, böylece proje daha da büyümüştür.³⁸ Haydar Bey'e gelince, projede üstlendiği merkezi role atfen 2. rütbeden Mecidi nişanı ile ödüllendirilmiştir.³⁹ Ancak anlaşılan o ki Şehremaneti Baytar Müfettişinin aldığı bu ödül devrin at yetiştiriciliği alanındaki uygulamalarının kilit noktasındaki ismi olan Haralar Nazırı Muzaffer Paşa için yeterli olmamış ve 1896 yılı sonbaharında Yıldız Sarayı'na Haydar Bey ve projedeki yardımcısı Yüzbaşı Remzi Efendi için birer derece terfi ile de taltif edilmeleri yönünde başvuruda bulunmuştur. Muzaffer Paşa'nın önerisi II.Abdülhamit nezdinde karşılık bulmuş ve nihayetinde 1897 sonbaharında Haydar Bey ve Yüzbaşı Remzi Efendi'ye rütbe terfi verilmiştir.⁴⁰ Haydar Bey, gerek yetiştiricilik faaliyetleri ile ilgili olarak anılan bu türden hizmetleri, gerekse sığır vebası konusundaki mesaisine binaen aynı tarihlerde Ziraat Heyet-i Fenniyesinde de kendisine yer bulmuştur.⁴¹ Ziraat Heyet-i Feniyesi 1892 yılında devletin tarımsal reformunu yönetmek üzere Ticaret ve Nafia Nezareti'nin kendi bünyesinde oluşturduğu önde gelen birimdir. Beş ana bölümden oluşmaktadır ve bunların beşincisi bir baytar müfettişine bağlı olarak hayvan hastalıkları ile ilgilenmektedir. Heyet üyelerinin ülkenin ziraat sahasındaki bu üst biriminde yer almaları, ilgili akademik literatürde de işaret edildiği üzere "*cid-di bir tarımsal bürokrasi tecrübesine*" sahip olmaları ve çoğunlukla Avrupa'daki ziraat okullarında eğitim almaları ile ilgilidir.⁴² Bu bilgiden hareketle Haydar Bey'in baytarî bürokrasi tecrübesinin derinliği bir kere daha teyit edilebilir. Ancak ne yazık ki yurt dışında ileri bir tahsil görüp görmediği tespit edilememiştir. Bilinen; Ticaret ve Ziraat Nezareti Baytar Müfettiş-i Umumi Mehmet Ali Bey başkanlığındaki 5. şube bünyesinde hizmet verdiğidir.⁴³

Haydar Bey, 1899 baharında, oldukça prestijli bir görevi Osmanlı hükümetini temsilen yerine getirme sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu çerçevede kendisinden, ifade edilen tarihte bir prenslik şeklinde Osmanlılara bağlı olan Bulgaristan'ın (Bulgar Emareti) Ticaret ve Ziraat Nezareti Veteriner Heyeti

38 Seda Tan, "Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliği (1842-1918)", Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2015, s.31,32. Ayrıca bkz. BOA.DH.MKT. 365/77.

39 BOA.İ.TAL. 81/18.

40 BOA.Y.MTV. 29/41; BOA.İ.TAL.121/69.

41 BAO.BEO. 872/65371.

42 Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2008, s.89.

43 BOA.İ.HUS. 16/78.

Şubesi Müdürü (Heyet-i Baytariye Şubesi Müdürü) Yovan Tolef ve mahiyetinde bulunan Baytar Mehmet Ali Efendi İdrisova'yı ağırlaması istenmiştir. Tolef ve İdrisova resmi kayıtlardan anlaşıldığına göre sığır vebasının ortak bir coğrafyada ortak ve ciddi bir problem olduğu günlerde Osmanlı topraklarına hastalık hakkında kapsamlı incelemelerde bulunmak üzere gelmişlerdir. Haydar Bey de resmi görevle gelen bu kişileri ağırlayıp bilgilendirmiştir. Nihayetinde bu hizmetine karşılık Bulgar Prensliği tarafından 3. dereceden Merit Civile (sivil liyakat) madalyasıyla ödüllendirilmiştir.⁴⁴

Sözü edilen tarihler artık Haydar Bey'in miralay (albay) rütbesinde olduğu tarihlerdir. Yaklaşık dört yıl sonra, 1903 yılında, Haydar Bey yine sığır vebası ile ilgili olarak rütbe terfi almıştır. Gerekçesi; hayvan sağlık zabıtası mevzuatının uygulanmasında görülen dikkate değer hizmet ve çabasıdır. Bilindiği üzere Haydar Bey bu konudaki ilk yasal düzenleme olan 18 maddelik talimatın⁴⁵ ortaya çıkışında da kilit rol oynamıştır. Metnin altına imza atan kurul üyelerindedir. Türk veteriner hekimliği tarihinde biyografi çalışmalarının atası sayılabilecek Muzaffer Bekman, literatürde hemen hiç yer almayan bu hizmetin önem ve değerine eserinde titizlikle yer vermektedir. Buna göre; *"Haydar Bey 'baytari zabıta ve hükümlerinin' yani veteriner polis saniteri ve kanunlarının gerekliliğini Türkiye'de ilk defa 'düşünen' isimdir. İstanbul ve civarında sığır vebası ciddi bir tahribat yaratınca kendisinin ön ayak olması ve üyelerinden birisi olduğu baytar komisyonun ortak mesaisi ile 1893 yılında Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Talimatnamesi hazırlanmış ve padişahın onayı ile icra mevkiine konmuştur"*.⁴⁶ İlk etapta pilot bölge seçilen Hüdavendigâr vilayetinde uygulanmasına karar verilen Talimatname hükümleri sığır vebasının neden olduğu yıkımlar nedeniyle başkent İstanbul ve civarında da uygulanmış ve bu uygulamalara da Yönetmeliğin mimarı sayılabilecek Haydar Bey nezaret etmiştir. Neticede de gayret ve çabasının ürünü olarak rütbesi bir derece yükseltilmiştir.⁴⁷

Baytar Müfettişliği Görevine Veda; Haydar Bey Sultansuyu'nda

Haydar Bey 1905 yılında resmi kayıtlarda mirliva (tuğgeneral) rütbesi ile takip edilebilmektedir. Artık Haydar Paşa'dır. Aynı yıl bir kere daha Bulgar Prensliği tarafından onurlandırılmış ve kendisine bu kez 2. rütbeden Merit Civile (sivil liyakat) nişanı verilmiştir. Nişan, Osmanlı hakimiyetindeki Irak bölgesinden Arap atı satın almak üzere Türk yurduna gelen ve o sırada İstanbul'da bulunan Prensliğin baytar müfettişlerinden birisi tarafından takdim edilmiştir. Haydar Bey de dönemin padişahı II. Abdülhamd'in onayına bina-

44 BOA.DH.MKT. 2184/101; 2214/112; 2232/110; 2203/3; BOA.İ.TAL. 172/46; BOA. BEO.1302/97634.

45 Bkz. "Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Nizamname-i Umumisinin Neşrine Kadar Muvakkat Olup Şimdilik Hüdavendigâr Vilayetinde Mevki-i Tecrübeye Konulmak Üzere Kaleme Alınan Ta'limat", *Düstur*, 1/6, Cemaziye'l-ahir 1310, s.1306-1311.

46 Bekman, age., s.173.

47 BOA.İ.TAL. 300/21.

gazi

Akademik
Bakış

203

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

en nişanı teslim almıştır.⁴⁸

Haydar Bey'in Şehremaneti Baytar Müfettişliği görevi 1905 yılında da sürmüştür. 1881 yılında başladığı ve neredeyse kesintisiz yürüttüğü bu göreve ek olarak Çatalca'da verdiği veteriner hekimlik hizmetlerini de bu süreçte hemen aralıksız devam ettirmiştir. Merkezi hükümet kendisinin askeri ve sivil olmak üzere iki ayrı ödemeyi zorunlu kılan bu çok yönlü varlığından vazgeçmeyi, içinde bulunduğu mali koşulların zorlayıcılığı dolayısıyla zaman zaman düşünse de, bu gerçekleşmemiştir. Veteriner hekimlik hizmetlerine olan şiddetli ihtiyaç, Haydar Bey'in bölgedeki mesleki varlığının yaklaşık 30 yıl boyunca devamlılık arz etmesini sağlamıştır.⁴⁹ Bununla birlikte yavaş yavaş bu uzun soluklu hizmetin sonuna yaklaşıldığının da belirtilmesi gerekir. Özellikle 1907 yılı, bu bağlamda Haydar Bey'in mesleki kariyerinde adeta bir dönüm noktasıdır denebilir. Zira aynı yıl içinde hem baytar müfettişliği görevi son bulmuş hem de sığır vebası ile ilgili meselelerden uzaklaştırılıp, hizmetleri veteriner hekimliğinin diğer alanlarına doğru kaydırılmıştır. Daha senenin başında salgından tamamen bağımsız bir konu hakkında görevlendirilmesinden başlayarak bu doğrultuda atılan tüm adımları resmi kayıtlardan takip edebilmekteyiz. Bu çerçevede ilk olarak Şubat ayı başlarında ordu için nitelikli hayvan satın almak üzere Macaristan'a gönderilmiştir. Aslında bu görevin prestijli bir görev olduğunu ve bu bakımdan senenin başında Haydar Bey'in hükümet nazarındaki güvenilirliğinin henüz görece de olsa korunduğunu düşünmek mümkündür. Ancak görevlendirmenin tarihi ve bazı diğer ayrıntılar bundan daha güçlü bir teze; kendisinin bu görevle birlikte kasten merkezden uzaklaştırıldığına işaret etmektedir. Dönüşünü müteakip de kariyerindeki ani ve hızlı düşüş başlamıştır. Olay gelişimi kısaca şöyle sıralanabilir; yukarıda da ifade edildiği üzere 1860'lı yılları takiben Osmanlılar ülkenin hayvan varlığını nitelik ve nicelik yönünden geliştirme çabasındadırlar. Bu çerçevede özellikle savaş sırasında stratejik değere sahip at varlığı üzerinde durmuşlar ve yurt dışından; Macar, Alman ve Rus coğrafyasından dikkat çekici nicelikte at ithal etmişlerdir. İthal edilen atlar alelade örnekler olmamışlar, hem orduların hayvan eksiğini karşılamışlar hem de neslin yenilenmesi için ıslah vazifesi görmüşlerdir.⁵⁰ Dolayısıyla satın alma işine büyük önem atfedilmiştir. Alanda uzman kişilerin başkanlık ettiği satın alma komisyonları oluşturularak nitelikli hayvan tedarik edilmesi sağlanmıştır. 1907 Şubatında ise bu iş için Haydar Bey'in görevlendirildiği görülmektedir. Bu çerçevede kendisinden, sorumluluğundaki diğer komisyon üyeleri ile birlikte 2. ve 3. ordular için 1.000 adet süvariye uygun at tedariki istenmiştir. Dikkat çekici olan nokta, kendisinin bu önemli göreve askeri rütbesi ile, yani Hassa Or-

48 BOA.İ.TAL. 355/18; BOA.DH.MKT. 915/80; BOA.BEO. 2505/187821.

49 BOA.İ.OM. 10/42.

50 Islah maksatlı at alımları için bkz. Tan, agt., s.142-145. Ordunun eksiklerini temin maksadıyla yapılan alımlara örnek olarak bkz. BOA.BEO. 1142/85600; BOA.İ.HUS. 52/1314/L-30; BOA.Y.PRK.ASK. 120/11.

dusu 5. Süvari Alayı miralayı olarak gitmesidir. Söz konusu görevin yerine getirilmesi sürecinde gerçekleşen herhangi bir yazışmada da sivil payesinden bahsedilmemektedir.⁵¹ Satın alımın tamamlanmasını takiben Haydar Bey'in merkeze telgraf çekerek dönme taleplerini dile getirmesi de ayrıca kayda değerdir. Belli ki daha fazla merkezden uzakta kalmak istememektedir. 4 Şubat 1907 tarihli bu metinden çok kısa bir süre sonrasında, 13 Şubat 1907 tarihine ait bir irade kaydı, Haydar Bey'in aceleciliğinin nedenini hatta belki Macaristan'a gönderilişinin gerekçesini de bir nebze aydınlatmaktadır. Buna göre dönemin padişahı olan ve Haydar Bey'i muhtelif defalar rütbe, nişan ve madalya taltifi ile ihya eden II. Abdülhamit bu kez bir iradesi ile kendisini Şehremaneti Baytar Müfettişliği görevinden almış ve yerine kol ağası rütbesindeki bir kişiyi; Şakir Efendi'yi müfettiş olarak atamıştır.⁵² Kendisi de Sultansuyu Çiftliğine memur tayin edilmiştir. Hayvan satın alımına dair ilk görevin ardından bu kez padişah emriyle Sultansuyu Çiftliği'ne memur edilmesiyle birlikte Haydar Bey'in mesleki hayatının kalan kısmının veteriner hekimliğin hayvan ıslahı ve üretimi ile ilgili sahasında devam edeceği de net biçimde ortaya çıkmıştır. Zira Sultansuyu 1860 sonrası ziraat politikaları kapsamında hükümetin başta at olmak üzere hayvan ıslah ve üretimine tahsis etmiş olduğu askeri çiftliklerdendir. Hatta 1880 sonrasında Haralar Nazırı Muzaffer Paşa'nın girişimleriyle 'hara' olmasına karar verilmiş ve çok sayıda damızlık satın alımıyla hayvan varlığı yönünden ciddi olarak güçlendirilmiştir.⁵³ Takip eden resmi yazışmalar Haydar Bey'in buraya baytar 'memuru' olarak gönderildiğini göstermektedir. Bu, mirliva rütbesindeki eski müfettiş için kariyer anlamında büyük bir düşüştür. Kendisinin üst düzeydeki çok sayıda mevkiyi doldurduğu düşünülecek olursa, aniden ve ilk etapta sebep gösterilmeden ortaya konan bu tenzil-i rütbe durumunun büyük bir tepki ile karşılanacağı tahmin edilebilir. Nitekim merkez otoritenin muhtelif kademesine ve nihayetinde Saray'a kadar iletilen dilekçelerle mağduriyeti ve şaşkınlığı dile getirilmiştir. Bu noktada Haydar Bey'in etrafına güçlü taraftarlar da topladığı söylenmelidir. Bunların başında dönemin Ziraat Nazırı Selim Melhame gelmektedir. Selim Melhame, bilindiği üzere 1893 yılında Ziraat Nazırlığına atanmış ve II. Abdülhamit dönemi boyunca da bu makamda kalmıştır. Osmanlı padişahına yakınlığı ile bilinen, güç ve nüfuz sahibi bir isimdir.⁵⁴ Dolayısıyla akademik literatürde yakından tanınmaktadır. Kendisi Yıldız Sarayına iletilen birkaç resmi dilekçesi ile birlikte Haydar Bey'in çok

51 BOA.Y.MTV. 294/1.

52 BOA.DH.MKT. 1147/60; BOA.İ.HUS. 150/79; BOA.BEO. 2994/224489.

53 Tan, agt., s.157-160.

54 Quataert, age., s.84,85.

giz

Akademik
Bakış

205

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

kıymetli bir fen memuru olduğunu ve sığır vebası ile mücadelede kesinlikle gözden çıkarılmaması gerektiğini dile getirmiştir. Melhame Efendi'nin taraf-tarlılığı bununla sınırlı kalmamış, Haydar Bey'i Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Müfettiş-i Umumisi sıfatıyla Nezaret bünyesinde yeniden sığır vebası ile ilgili meselelerin karar mekanizmaları arasına sokacak bir teklifin dahi altına imzasını atmıştır. Ancak ne Haydar Bey'in çabası ne de Selim Melhame'nin desteği baytar müfettişinin eski günlerine dönmesine yetmemiştir.⁵⁵ Konu Vükela Meclisi'ne kadar taşınmışsa da Meclis, Haydar Bey'in işaret edilen yolla çalıştırılabilmesi için ayrılacak tahsisatla sığır vebası karşısında çok sayıda baytarın istihdam edilebileceğine, dolayısıyla böyle bir işe girişmenin gereksiz bir masraf olduğuna kanaat getirmiştir.⁵⁶ Bir diğer söylemle merkez otorite belli ki Haydar Bey'i gözden çıkarmıştır. Ne var ki döneme ait ulaşılan resmi vesikalar bu vazgeçişin gerçek nedenini açığa çıkarmaya yetmemektedir. 1908 devriminin hemen öncesinde meydana gelen bu tasfiyenin siyasi nitelikli olması pekala mümkündür. Diğer yandan baytar müfettişinin mevkiini kullanarak haksız kazanç elde ettiği yönündeki bazı kayıtlar da göz ardı edilemez. Yani ortaya konan hamlenin bir Osmanlı bürokratinin haksız kazancını cezalandırmaktan ibaret basit bir hamle olması da mümkündür. Zira bir kayda bakılacak olursa suistimali konusunda çok sayıda şikayet vardır.⁵⁷ Ancak buna dayanak teşkil edecek resmi bir evraka henüz rastlanmamıştır. Birinci el kaynaklara Haydar Bey'in mali konulardaki zaafı hakkındaki yegane yansıma, bundan sonraki süreçte eski itibarlı günlerine ve mali gönencine dönme yönündeki çabasıdır.

Tartışmaya açık bir mesele teşkil eden bu zaaf meselesi bir yana, Haydar Bey'in yeni istihdam sahasının netleşmesinden sonra bir kere daha satın alma komisyonlarında görev yaptığı görülmektedir. Bu dönemde artık tek yetkili mercii konumundaki Seraskerlik, sivil sahada hakkında yürümekte olan polemiklere kıymet vermemiş ve kendisini orduların 1908 senesi süvari hayvanı eksiklerini tamamlamak üzere yetkilendirmiştir. Zira Serasker Paşaya göre hakkındaki şikayetler Şehremaneti bünyesindeki sivil görevi ile ilgilidir ve bu noktada adaleti tesis etme yetkisi kendisine ait değildir. Ordu, açık olan mahkeme yolu için nizamiye mahkemelerini işaret etmiştir. Diğer bir deyişle hakkındaki spekülasyonlar bir kenara bırakılarak askeri cepheye mesleki donanımının hakkıyla değerlendirilmesine karar verilmiştir. Böylece Haydar Bey, beraberindeki komisyon üyeleri ile birlikte 2. ve 3. orduların 4.500 raddesindeki hayvan eksikliğini tamamlama görevini üstlenmiştir.⁵⁸ 1908 Temmuz'unda gerçekleşen bu görevlendirmeden yaklaşık dört ay sonra ise Hassa Ordusu baş baytarı (serbaytar) tayin edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanını müteakip gerçekleşen bu iki gelişme, tasfiyesi ile ilgili kararın siyasi

55 BOA.Y.MTV. 295/66; 296/123.

56 BOA.MV. 117/31; BOA.Y.MTV. 310/39.

57 BOA.BEO.3488/261538.

58 BOA.Y.MTV. 312/167; BOA.BEO. 3488/261538; 3518/263829.

nitelikte bir karar olduğu yönündeki tezi güçlendirir niteliktedir. Görünen o ki iktidarın el değiştirmesi ile birlikte sicili bir çeşit temizliğe tâbidir. Söz konusu temizlik de, iade-i itibarı konusundaki gelişmeleri hızlandırmıştır.⁵⁹ Nitekim 1909 yılı sonlarında kendisine aynı ordu bünyesinde daha yüksek bir mertebede; ordu baytar müfettişi olarak rastlanmaktadır.⁶⁰ Diğer yandan serbaytarlığı da devam etmektedir. Yani hem ordu baş baytarı hem de baytar müfettişidir. Ancak sözü edilen görevlerde uzun süre kalmamıştır. Haydar Bey 1910 yılında 30 yıllık hizmet süresinin ardından sahada yeteri kadar kaldığına karar vermiş ve emeklilik başvurusunda bulunmuştur. Nihayetinde de 3. Ordunun baytar müfettişi payesiyle emekli olmuştur.

Sonuç

Sığır vebasının muhtelif nedenle ataklarını sıklaştırdığı Osmanlı 19. yüzyılı, aynı zamanda hastalığa karşı yürütülen savaşın da köklü metodolojik dönüşüm geçirdiği bir süreçtir. Bu süreçte ampirik müdahale yöntemlerinin yerini modern tedbirler alırken bu tedbirlerin uygulayıcıları da değişmiş, alaylı baytarlardansa sahaya yavaş yavaş mektepliler hakim olmaya başlamıştır. Türk veteriner hekimlik eğitiminin 1842'de başladığı, askeri bir eğitim olarak başlayan bu eğitime 1868 sonrasında sivil adayların da dahil edildiği düşünülecek olursa, yukarıda işaret edilen dönüşümün özellikle 1880 sonrasında ve hatta bağımsız bir sivil okulun 1891'de ortaya çıkışını takiben açık biçimde hissedildiği muhakkaktır. Böylece yavaş ve fakat emin adımlarla gelişen veteriner hekimliği teşkilatının önemli simalarından birisi de eldeki çalışmaya konu olan Haydar Bey olmuştur. Kendisi Türk Askeri Veteriner Okulu mezunlarından. Mezuniyetinden kısa bir müddet sonra İstanbul Belediyesinin baytar müfettişliği görevine atanmış ve yaklaşık 25 yıl bu görevde kalmıştır. Asker kökenli olmasına rağmen bu sivil göreve getirilmesinin temel nedeni sığır vebasıdır. Merkezi otorite alandaki uzman boşluğunu, bir kere daha sıklıkla kullandığı 'ikâme' yolu ile telafi etmek istemiştir. Bir diğer söylemle ülkenin ele alınan tarihte sivil veteriner hekim ve bürokrat eksikliği çok olması nedeniyle, yaşanan boşluk askeri personelin istihdamı ile giderilmeye çalışılmıştır. Göreve başlayışı, tam da başkentin Rusya'dan intikal eden büyük bir atağın arifesinde olduğu bir zaman aralığındadır. Dikkat çekici nitelikteki bu zaman diliminde mesaisine başlayan Haydar Bey denilebilir ki sığır vebasının şekillendirdiği bir mesleki kariyer sahibi olmuştur.

Bu uzun soluklu kariyerin II. Abdülhamit'in iktidarının son yılındaki aleyhine gelişmeleri bir kenara bırakırsak lekesiz, çalkantılardan uzak ve fiili hizmetle iç içe olduğu görülmektedir. Neredeyse tamamı masa başından uzak, 'sahada' tamamlanmış bir kariyerdir. Kendisinden bahsedilen hemen tüm arşiv kayıtları, söz konusu tezi doğrular niteliktedir. Haydar Bey, mesleki hayatı boyunca sığır vebası ile mücadele halinde olmuş, dahası

59 BOA.İ.AS. 77/35.

60 BOA.İ.AS. 94/32.

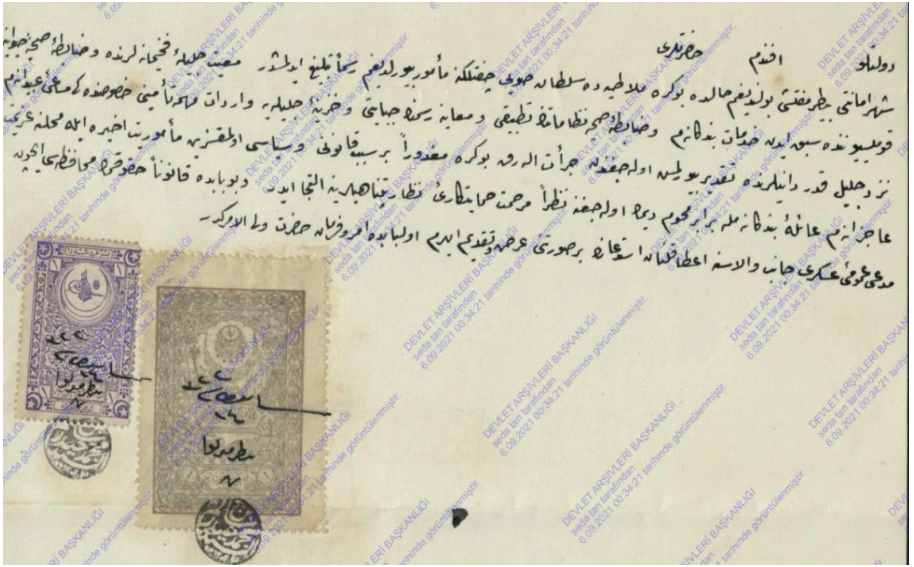
gors

Akademik
Bakış

207

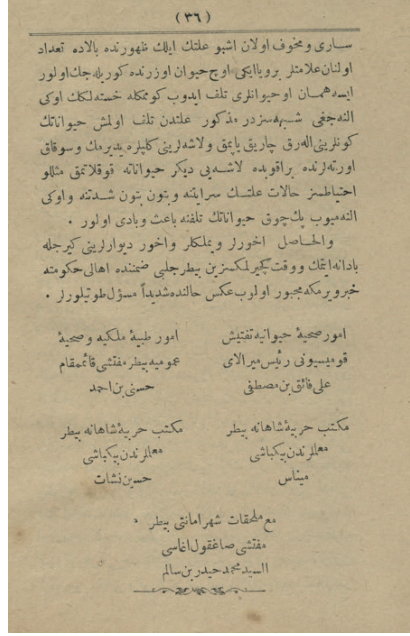
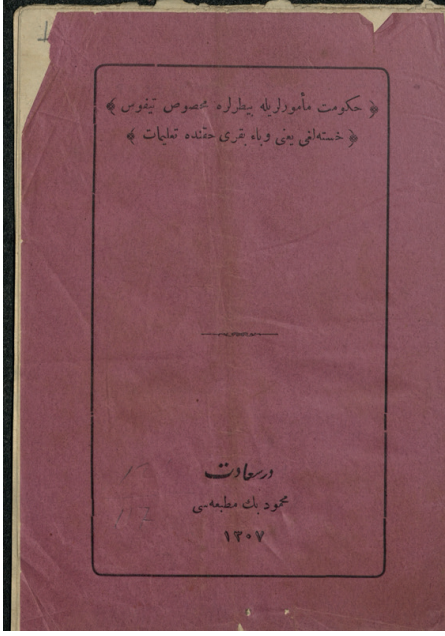
Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

devletin hastalıkla olan savaşına da önemli ölçüde yön vermiştir. Nitekim modern hayvan sağlık tedbirlerine yönelik ilk yasal düzenleme olan Hayvan Sağlık Zabıtası Talimatı'nın ortaya çıkışında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Döneme ait resmi yazışmalar, talimatın yürürlüğe girmesinden önce de, bunun gelişip kapsamlı bir nizamnameye dönüşmesine kadar olan süreçte de Haydar Bey'in hemen her fırsatta hastalıkla mücadelede talimatname muhteviyatındaki tedbirlerin önemi ve gerekliliği üzerinde durduğunu göstermektedir. Baytar müfettişi bunların en ateşli taraftarı, icracısı ve takipçisi olmuştur. Hazırlamış olduğu raporlarda sıklıkla kordon uygulamasının önemi üzerinde durmuştur. Hasta ve şüpheli hayvanların tecritinin sağlanması, toplu itlaf ve hayvan sahiplerine tazminat ödenmesi, hastalık kaynağı bölgedeki dezenfeksiyon işlemlerinin gerekliliği vb. konular Haydar Bey'in en çok telaffuz ettiği ve eradikasyonun sağlanmasında hayati değerde bulunduğu meseleleri oluşturmuşlardır. Zamanla ilgili mevzuata temel teşkil eden bu meseleler günümüzde de hayvan sağlık zabıtası uygulamalarının ana başlıklarını düzenlemektedir. Böylece kendisinin Türk veteriner hekimlik tarihinde önemli bir isim olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ek Belge 1: Şehremaneti Baytar Müfettişi iken Sultansuyu Çiftliğine baytar memuru olarak atanan Haydar Paşa tarafından görevine iadesi için Orman Maadin ve Ziraat Nezaretine sunulan istida (BOA.Y.MTV. 295/66)

Osmanlı Devleti'nin Sığır Vebası Mücadelesinde Unutulmuş Bir İsim: Şehremaneti
Baytar Müfettişi Mehmed Haydar

Ek Belge 2: Baytar Komisyonu marifetiyle hazırlanıp vilayetlere gönderilen Sığır Vebası talimatnamesinin kapak sayfası (solda) ve Haydar Bey'in de imzasının bulunduğu son sayfası (sağda) (BOA.DH.MKT.200/33)

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

BOA.Y.MTV. Dosya/Gömlek No: 29/41; 103/96; 294/1; 295/66; 296/123; 310/39; 312/167.

BOA.DH.MKT. Dosya/Gömlek No: 123/9; 165/47; 365/77; 915/80; 1142/85600; 1147/60; 1173/91706; 1321/94; 1379/14; 1385/107; 1389/122; 1395/130; 1397/79; 1400/99; 1437/108; 1560/100; 1598/88; 1601/3; 1601/98; 1605/38; 1605/85; 1606/56; 1607/83; 1611/120; 1613/31; 1625/7; 1630/5; 1636/33; 1639/26; 1639/66; 1650/87; 1652/37; 1657/116; 1672/31; 1696/16; 1705/82; 1714/33; 1714/132; 1739/23; 1753/60; 1960/98; 2184/101; 2203/3; 2214/112; 2232/110.

BOA.İ.DH. Dosya/Gömlek No: 1184/92691.

BOA.BEO. Dosya/Gömlek No: 270/20227; 872/65371; 1302/97634; 2505/187821; 2994/224489; 3488/261538.

BOA.İ.TAL. Dosya/Gömlek No: 61/93; 81/18; 121/69; 172/46; 300/21; 355/18.

BOA.İ.HUS. Dosya/Gömlek No: 16/78; 52/1314/L-30; 150/79.

BOA.İ.OM. Dosya/Gömlek No: 10/42.

BOA.MV. Dosya/Gömlek No: 117/31.

BOA.İ.AS. Dosya/Gömlek No: 77/35; 94/32

Akademik
Bakış

209

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

BOA.Y.PRK.ASK. Dosya/Gömlek No: 120/11.

Kitaplar ve Makaleler

BEKMAN, Muzaffer, *Veteriner Tarihi*, Ankara Basım ve Cildevi, Ankara 1940.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye 4*, Arşak Garoyan Matbaası İstanbul 1331.

ERK Nihal, "Türkiyede Veteriner Hekimlik Öğretiminin Başlangıcı ve Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar Üzerinde Yeni Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, VI/1.2, 1959, s.80-85.

— "Tarihte Önemli Sığır Vebası Salgınları ve 1920'ye Kadar Memleketimizdeki Durumu", *Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, XX/3.4, 1963, s.221-234.

ERK Nihal, AKKERMAN Naki Cevat, *Türkiyede Sığır Vebası Salgınları ve Eradikasyonu Tarihi*, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.

GENÇ Savaş Volkan, ÖZGÜR Atilla, "The Report of Prof. Ganslmayer to President Atatürk, About Rinderpest and Turkish Veterinary Organization", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, III/2, 2018, s.111-116.

ÖZLÜ, Zeynel, "19 Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devletinde Hazırlanan İki Risale Vebâ yı Bakarı Ve Zâtülcenb", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, XII/23, 2014, s.1-14.

ROEDER P, MARINER J, KOCK R: "Rinderpest: the Veterinary Perspective on Eradication", *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci B*, 368(1623), 2013.

SPINAGE, Clive A, *Cattle Plague- A History*, Kluwer Academic Publishers, New York 2003.

STANISLAV, Mohylnyi, *Knowledge and Imperial Governance: Fighting Cattle Plague in the Eighteenth and Nineteenth Centuries Russian Empire*, Central European University Department of History (Master of Arts Thesis), Budapest 2018.

ŞAHİN, Seyfullah, *Çatalca'nın Sosyo-Ekonomik Durumu: (XIX. Yüzyıl Ortaları)*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.

TAN, Seda, *Osmanlı Devleti'nde At Yetiştiriciliği (1842-1918)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Antalya 2015.

— "Türkiye'de Sivil Veteriner Hekimliği Eğitiminin Başlangıcı Konusunda Bazı Tespitler", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, XIX/1, 2017, s.43-53.

YILDIRIM, Nuran, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 2010.

QUATAERT, Donald, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2008.

"Fenn-i Baytarî Tahsili İçin Mekteb-i Tıbbiyye Alınacak Askerî ve Mülkiye Baytar Şâkirdânı Hakkında Nizamname", *Düstur*, I/3, Cemaziye'l-evvel 1290, s.533-538.

"Zabıta-i Sıhhiye-i Hayvaniye Nizamname-i Umumisinin Neşrine Kadar Muvakkat Olup Şimdilik Hüdavendigâr Vilayetinde Mevki-i Tecrübeye Konulmak Üzere Kaleme Alınan Ta'limat", *Düstur*, I/6, Cemaziye'l-ahir 1310, s.1306-1311.

Extended Abstract

Rinderpest was the main disease that mostly threatened the animal existence and health in the Ottoman Empire. Historical sources show that the geography of the country has been an area where victimizations due to disease have been experienced since ancient times. As a result of the increase in human and animal mobility, this victimization deepened even more in the 19th-20th centuries. Because the incidence and area of influence of epidemics increased significantly, which led the Ottoman central authority to establish a modern veterinary medicine organization that would both fight against animal diseases, especially rinderpest, and serve in other fields of veterinary medicine. Within the specified framework, it was first attempted to establish an expert staff. The most important step in this regard was the initiation of Turkish veterinary education under the leadership of a Prussian military veterinarian in 1842. With these moves, the Ottoman rulers aimed to prevent the socio-economic problems caused by the disease and to protect their ties with Europe by confronting the disease with an up-to-date equipment. Because the practices such as quarantine and animal health police, which were the result of modern medicine, started to be meticulously followed in Europe due to the world economic conjuncture of the 19th and 20th centuries. In such a case, it is clear that the Ottomans would not be able to continue the fight against the disease with empirical methods. On the other hand, as it can be expected, the beginning of teaching modern veterinary medicine did not immediately or radically change the historical course of the Ottoman government's fight against rinderpest. Because an effective fight primarily requires a large number of experienced experts. However, the Ottomans planned veterinary medicine education with limited staff and only as a military education. The need for veterinary services of the civil area, namely the public animals, was kept in the background due to the conditions of the period. An education in this direction could only begin in 1868 as a pilot practice within the military school. The first civil veterinarians who graduated were distributed in the instability environment caused by the Ottoman-Russian War of 1877-1878, and it was not possible for the government to obtain services and benefits from them. The Ottoman-Russian War did not only cause the distribution of civil physicians whose numbers did not exceed the fingers of both hands, but also greatly affected the frequency and influence of the epidemics. Since the socio-economic collapse it caused was added as an important reinforcement to the epidemic conditions, many epidemics were experienced in the following years, which resulted that the central government addressed the issue again and more seriously. In this context, while it was attempted to reorganize civil veterinary medicine education, on the other hand, it was attempted to find expert staff who would fight against the disease.

This study focuses on Mehmet Haydar Bey, who was one of the leading health bureaucrats of the Ottoman government during the years considered as the turning points. He was an early graduate of the military veterinary school and one of the country's first veterinarians. Shortly after his graduation, he was given the task of veterinary inspector in the municipal organization of the capital. As a result of this assignment meaning that the rinderpest struggle at the heart of the empire would be organized by "him", he both planned this struggle and took part in the committees that would activate the dynamics that would allow an empire-wide war to be carried out. The modern measures that he frequently mentioned in this process largely shaped the roadmap to be followed by the country in the eradication of rinderpest.

gazi

Akademik
Bakış

211

Cilt 16
Sayı 31
Kış 2022

